

STUDII ȘI ARTICOLE

TIMPUL NOPTII ÎN BANATUL MEDIEVAL

Dragoș Lucian Țigău

Rezumat. Istoria nocturnului face parte din seria anchetelor complexe care se află la intersecția mai multor “istorii”: socială, politică, a mentalităților etc. Nocturnul bănățean se înscrie în rândul aspectelor deloc sau puțin cercetate din trecutul acestei regiuni. Această situație se datorează faptului că Banatul și-a pierdut de timpuriu o mare parte a fondului documentar. Reconstituirea istoriei nopții este pe deplin justificată pentru că diurnul și nocturnul sunt de fapt cele două aspecte ale existenței unei persoane sau comunități. Cunoașterea lor este însă foarte inegală, perioada nopții fiind cea mai defavorizată. Sursele avute la dispoziție prezintă în mod direct circa 30 de activități distincte desfășurate pe timpul nopții. La acestea se adaugă alte zece preocupări omenești care sunt doar menționate în *Dictionarium Valachico-Latinum* și *Lexicon Marsiglianum* (secolul XVII). Valoarea celor două monumente lingvistice premoderne este sporită prin faptul că ele înregistrează și traduc un număr apreciabil de termeni aflați în legătură cu noaptea. Toate aceste dovezi arată că așezările nu rămân întotdeauna întunecate și tăcute pe timpul nopții. Liniștea este aparentă, deoarece oamenii circulă, lucrează sau petrec. Ei sunt încă activi și planuiesc zilele ce vor urma. Criminalitatea nocturnă reprezintă un aspect distinct al temei analizate aici, pentru care există o documentație edificatoare. De “nopți albe” au parte oștenii și toți cei care sunt implicați în evenimente militare. Bătăliile date la adăpostul întunericului își au importanța lor pentru că trimit sute de vieți în Noaptea Eternă și pot schimba destinele unor generații întregi. Așadar, descifrarea tainelor nocturnului contribuie la mai buna cunoaștere și înțelegere a trecutului medieval bănățean.

HUNIAZII ȘI DACIA: DE LA CĂDEREA CONSTANTINOPOLULUI LA PACEA DE LA WIENER-NEUSTADT

Ioan-Aurel Pop, Alexandru Simon

Rezumat. La începutul lunii martie 1462, în extinsa sa confesiune făcută ambasadorului milanez la Roma, Otto de Carreto, papa Pius al II-lea îl recunoaștea pe Matia Corvin drept *Re de Ungaria, de Dacia etc.*, un titlu pe care, conform papei, însuși fiul *atletului* Creștinătății, Ioan (Iancu) de Hunedoara, îl asumase. La acea vreme, *Regatul Daciei* era folosit în mod normal în latină drept denumire a *Regatului Danemarcei* (*al Daniei*).

Totuși, imediat după cucerirea otomană a Constantinopolului (29 mai 1453), atât înainte, cât și după sosirea veștilor despre căderea Bizanțului să ajungă în Peninsula Italică, viitorul papă Pius al II-lea, Enea Silvio Piccolomini, pe atunci episcop de Siena, îi scrisese papei Nicolae al V-lea (pe 19 iunie și pe 12 iulie) că *Dacia* nu mai trebuia folosită drept denumire pentru regatul din nordul Germaniei și trebuia utilizată pentru pământurile vechii provincii romane din Răsărit, pământuri care aveau Transilvania drept coroana lor.

Niccolò Lisci, apropiatul lui Piccolomini și protonotarul lui Ladislau al V-lea de Habsburg (Postumul), rege al Ungariei și al Boemiei, a preluat ideea viitorului Pius al II-lea, când a descris decapitarea lui Ulrich de Cilly de către Ladislau de Hunedoara, fratele mai mare al lui Matia, pe care i-a prezentat-o pe larg lui Enea, din Cuvin (*Keve*), după ce intrase în *Dacia* (21 noiembrie 1456). La aproximativ un an distanță, într-un proiect de cruciadă, bine scris, dar anonim în copia păstrată la Toledo, dacii erau înfățișați - la trecerea dintre statele Europei Centrale și cele care încă mai rezistau

în Balcanii - între forțele cruciate care trebuiau să-l înfrunte pe Mehmed al II-lea. În mod interesant, proiectul a fost copiat la începutul anului 1458, înainte ca veștile asupra morții lui Ladislau al V-lea și a alegerii și apoi a întronării lui Matia drept rege al Ungariei să ajungă în Peninsula Iberică, indicând că *Dacia* și *dacii* erau operaționale drept concepte și constructe politice de dinaintea ascensiunii regale a lui Matia și poate chiar de la vremea căderii Orașului lui Constantin.

Dura opoziție a filo-bizantinului Francesco Filelfo, apropiatul cardinalului Bessarion, față de “orice formă” de *Dacia* în Răsărit sugerează că rădăcinile recurente teme politice dacice (Filelfo și-a exprimat opoziția în 1475) erau mult mai adânci și stăteau în directă relație cu tot mai popularele rădăcini romane ale valahilor, adică ale *dacilor* (în contrapartidă, Filelfo susținea o “secvență etnică” *getică-gotică-balahă/valahă*).

PAPA, HUNIAZII ȘI VALAHII (ROMÂNII): CURIOSUL CAZ AL LUI PIUS AL II-LEA

Alexandru Simon

Rezumat. Una dintre scrisorile politice considerate demne de a fi citate și transcrise de către papa Pius al II-lea (*olim* Enea Silvio Piccolomini) în *Comentariile* sale a fost mesajul trimis (aparent) de către Vlad al III-lea *Țepeș* (*Dracula*) sultanului Mehmed al II-lea pe 7 noiembrie 1462. Misiva a reprezentat embrionul textual al capitolului al 12-lea din cartea a XI (*Iohannis Dragule immanis atque nefanda crudelitas, eiusque in regem Hungarie deprehensa perfidia, et tandem captivitas*), acoperind aproximativ o cincime din capitol. Capitolul despre Dragula a fost așezat între descrierea (în capitolul al 11-lea) a conspirației vieneze împotriva lui Albert al VI-lea de Habsburg, fratele și rivalul împăratului Frederic al III-lea (aprilie 1462) și prezentarea emfatică (în capitolul al 13-lea) a cererii regale antiotomane trimise lui Pius al II-lea de către noul rege al Bosniei, Ștefan Tomašević, cu aproximativ un an mai devreme, la sfârșitul verii anului 1461 (o dată pe care papa a omis să o pomenească deși a citat pe larg din mesajul solilor lui Tomašević, precum și din răspunsul pontifical primit de aceștia). Cazul lui *Ioan Dragula* lega în mod explicit capitolele al 11-lea și al 13-lea.

Adesea neglijate, capitolele care mărgineau descrierea nelegiuitorilor fapte ale voievodului Țării Românești formau contextul politic logic al prezentării pontificale a lui Vlad Țepeș/ *Ioan Dragula*, un context întemeiat pe Matia Corvin. Fiul lui Ioan (Iancu) de Hunedoara, care-l executase pe părinte lui *Ioan Dragula*, Vlad al II-lea *Dracul* (doar *Dragula* pentru Pius al II-lea) era, așa cum îl menționa și suveranul pontif, deopotrivă: (1.) stăpânul (suzeranul) lui *Ioan Dragula*, (2.) marele dușman al lui Frederic al III-lea și (3.) contestatul suzeran al lui Ștefan Tomašević. Înaintea “chestiunii *Dragula*” din 1462, Pius al II-lea îi servise cu credință lui Frederic al III-lea drept secretar și trimis (de la sfârșitul anului 1442 și până la alegerea sa drept papă în august 1458) și îi trimisese o coroană lui Ștefan Tomašević pentru încoronarea regală din ziua de Crăciun a anului 1462 (în pofida opoziției lui Matia, pe ale cărui drepturi bosnice Pius al II-lea pretindea în *Comentariile* sale că le apăraseră). Plecând de la cazul lui *Ioan Dragula*, cel mai faimos valah din scrierile lui Enea/ Pius, studiul se concentrează pe adevăratul caz din fața noastră, cel al umanistului/ papă, cu planurile sale pentru un continent și pentru o credință în criză.

ÎN SERVICIUL CORVINILOR: FRANCISC DE HARAZTH, BANUS ZEWRENIENSIS. CURSUS HONORUM (II)

Zoltán Iusztin

Rezumat. După unele ipoteze, domnia regelui Matia se evidențiază și prin constituirea unei categorii sociale care reunea nobili cu origini modeste ce slujeau coroana în calitate de militari, funcționari sau de slujbași direcți ai curții și ai dinastului. Ca urmare, relația lor cu regele era directă și le facilita dobândirea unor beneficii însemnate. Exemplul banului de Severin, Francisc Haraszi, este semnificativ în acest sens. Cariera sa politică a fost legată de la început de activitatea de la curtea regală. Însoțirea permanentă a dinastului pe teatrele de război i-au facilitat obținerea funcției de ban, care odinioară reprezenta o demnitate deținută de baroni.

Semnificativ este faptul că, asemeni celorlalți nobili de origini modeste, după moartea lui Matia, și Haraszi a rămas un fidel al casei Huniade. Fără a-și trăda binefăcătorul și fostul suveran, banul de Severin l-a slujit mai departe pe fiul acestuia. Unele neînțelegeri financiare l-au determinat însă să iasă din serviciul lui Ioan Corvin. Inițiativa nu a fost pe placul seniorului său care a încercat să-l tragă la răspundere. Ulterior rămâne fidel regilor iageloni care i-au oferit cetatea Lewa și conducerea comitatului Arad, unde deținea numeroase proprietăți. Datorită longevității sale, Haraszi s-a aflat în slujba directă a trei regi și a reușit acumularea unei averi însemnate, precum și dobândirea rangului de baron.

PROFILUL GENEALOGIC AL UNEI FAMILII DE NOBILI AI COMITATULUI SEVERIN: MĂRGANII

Ligia Boldea

Rezumat. Spațiul Banatului medieval montan și piemontan a generat o elită nobiliară românească, integrată în formele sale specifice nobilimii țării grație interesului pe care puterea centrală l-a manifestat față de acești nobili ce au putut fi capacitați în frecvențele campanii militare în care acest ținut de graniță al regatului maghiar a fost angrenat de-a lungul secolelor XIV-XVII. S-a conturat astfel o serie de familii nobile, bine individualizate atât prin identitatea membrilor săi, cât și prin ansamblul stăpânirilor lor funciare, nuclee familiale ce impresionează în multe cazuri prin longevitatea dată de șirul neîntrerupt de generații ce s-au succedat de la primele atestări documentare, survenite în a doua jumătate a secolului al XIV-lea și până la finele secolului al XVII-lea. Desigur că se disting marile familii nobile românești bănățene, posesoare a zeci de sate și părți de sate, ai căror membri au purtat nu o dată titlul de *egregius*, dar și un număr de familii mai modeste, al căror domeniu a depășit arareori, prin danii și achiziții, satul de origine și care, prin funcții și atribuții publice la nivel districtual s-au evidențiat ca identități de sine stătătoare. Dacă membri ai primei categorii, ajunși în funcții de mare responsabilitate (comiți și vicecomiți, bani și vicebani de Severin sau Jaica, cavaleri, curteni sau funcționari ai Curții regale) au reprezentat în primul rând, în mod oficial, autoritatea centrală, ceilalți fruntași locali, aflați în funcții inferioare (juzi nobiliari, prim-juzi, crainici, jurați, arbitri, oameni ai regelui) au fost mai degrabă exponenți ai obștii nobiliare din această zonă.

Un caz oarecum aparte este cel al familiei Marga, exemplu ce prezintă o contradictorie realitate: pe de-o parte, doi dintre membri săi ajung aproape de cele mai importante demnități locale; unul - Iacob de Marga, viceban și castelan de Severin între 1459 și 1478, celălalt - Gheorghe Marga (fiul lui Iacob), locțiitor al banului de Severin, atestat ca atare în anul 1515. Pe de-altă parte, puterea și influența lor, bunăstarea lor ne apare fragilă și conjuncturală, prin prisma a ceea ce documentele lasă să se întrevadă pe o perioadă de aproximativ 150 de ani, de la primele atestări documentare din jurul anului 1470 și până la mijlocul secolului al XVII-lea. Este un caz pe care am considerat necesar a-l expune atenției, ca un "alt" mod de raportare la ceea ce statutul de nobilitate a presupus în epocă. În consecință, ne-am focalizat atenția asupra

structurii și a ramificațiilor genealogice ale familiei Mărganilor, cu toate inconsecvențele și problemele trădate de o informație documentară lacunară.

DESPRE HOTARE, COMUNITATE URBANĂ ȘI ETHOS NOBILIAR.
DELIMITAREA TERITORIALĂ A CARANSEBEȘULUI ÎN A DOUA JUMĂTATE A
SECOLULUI AL XVI-LEA

Adrian Magina

Rezumat. Caransebeșul este un centru urban din zona înaltă a Banatului, un târg ce s-a dezvoltat în jurul cetății regale menționată pe valea Timișului încă din secolul al XIV-lea. În secolul al XVI-lea, orașul trece prin câteva hotărniciri, dintre care o parte erau cunoscute până în prezent. Actele emise în urma înțelegerilor privind limitele localității, redactate ca anexe la prezentul studiu, ne permit cunoașterea geografiei orașului și a limitelor urbane dar, în același timp, oferă o introspecție asupra modului în care nobilimea din districtul cu același nume se raporta la comunitatea urbană de pe vale Timișului. Este vorba de surprinderea unor atitudini sociale și legale, dar și a unui fragment din ethosul categoriei elitare bănățene în epoca medievală și modernă timpurie.

RUGĂCIUNI ANTITRINITARIENE PENTRU ORAȘ: ANTITRINITARISMUL
ARDELEAN CA “URBAN EVENT”

Edit Szegedi

Rezumat. Reforma ca “urban event” rămâne, în ciuda tuturor criticilor, unul din motivele majore ale istoriei Reformei. Orașul, ca spațiu al Reformei care a jucat și rolul de multiplicator al mișcării, poate fi regăsit și în Transilvania, însă situația din Cluj a fost mai complicată. Poate fi aplicat conceptul de Reformă urbană asupra situației din Cluj? Studiul se axează pe structura binațională a orașului ca spațiu și motor al Reformei antitrinitariene și a modului în care identitatea urbană este reflectată în antitrinitarismul ardelean. Sursa pentru cea de-a doua temă este *Cartea de rugăciuni* a lui Heltai.

O FAMILIE ARMALISTĂ LA FRONTIERA DE VEST A PRINCIPATULUI
TRANSILVANIEI: POLYK DE ORADEA

Livia Magina, Claudiu Călin

Rezumat. Numeroase familii din Principatul Transilvaniei dar și din Partium, Banat și Maramureș au fost numărate între familiile nobiliare, cu precădere în secolul al XVII-lea, majoritatea din motive militare. Printre acestea, și o familie cu o istorie aproape necunoscută, ale cărei documente au fost descoperite în arhiva Episcopiei Romano-Catolice din Timișoara. Destinul familiei s-a scris în zona de frontieră a Principatului, într-o perioadă de intense frământări politice și militare. Membrii ei au deținut funcții cu caracter militar în cetatea Oradea, primind în schimbul serviciilor lor recunoașterea principelui și, mai ales, diploma de înnobilitare.

O INTEROGARE DE MARTORI DIN 1 Iunie 1775 DIN LOCALITATEA CRIȘAN, ÎN TRECUT VACA

Viorel Ciubotă, Livia Ardelean

Rezumat. La 1 iunie 1775, Ioan Boguszláwszki și Ștefan Kriscsóry la porunca împărătesei Maria Teresia, dată la 13 martie 1775 la Târgu Mureș, raportează despre judecarea pricinii de proprietate a comitelui Adam Teleki de Szék și a surorii sale după mamă, Catharina, măritată cu Wolphgang Rhédei de Kis Rhéde, prin ascultarea de martori cerută de lege în astfel de pricini. Raportorii au trecut în scris toată ascultarea de martori, ținută în limba română, care a avut loc la casa iobagului Dregan Gheorghe, iobagul comitelui Adam Teleki de Szék, și care ne oferă informații prețioase despre toponimia și antroponimia din satul Vaca dar și asupra sistemului administrativ și judecătoresc al secolului al XVIII-lea.

PIERDERILE BANATULUI ÎN RĂZBOIUL AUSTRO-TURC DIN 1788-1789

Costin Feneșan

Rezumat. În timpul războiului austro-turc din 1788-1789 o parte a operațiunilor militare s-a desfășurat pe teritoriul de sud-est și de sud al Banatului. În zona principală, ciocnirile austro-turce din iunie-septembrie 1788, pornind de la Orșova în direcția Caransebeș–Lugoj sau în valea Dunării cu Belgradul drept obiectiv, precum și evenimentele militare din august–septembrie 1789, au afectat grav populația locală și bunurile ei. Ca parte a armatei principale de operații sub conducerea împăratului Iosif al II-lea, cele două regimente de graniță din Banat (adică Regimentul româno-iliric și Regimentul germano-bănățean) au fost implicate activ în acțiunile împotriva trupelor turcești. În același timp, mai multe sate din comitatele Caraș și Timiș au suferit pierderi materiale și umane importante în urma unor atacuri turcești secundare.

Operațiunile militare au afectat nu mai puțin de 249 de sate și orașe din Banat – peste o treime din provincie, anume 195 în Granița Militară Bănățeană (111 pe teritoriul Regimentului româno-iliric și 43 pe teritoriul Regimentului germano-bănățean), 39 în comitatul Caraș și 15 în comitatul Timiș. Pagubele datorate atacurilor turcești din iunie–septembrie 1788 s-au ridicat în comitatul Caraș la 360 793 fl. 59 cr., în vreme ce în comitatul Timiș acestea s-au cifrat la suma de 142 329 fl. 6 cr., în total 503 123 fl. 5 cr. pentru teritoriul civil al Banatului. Trebuie amintit faptul că, în 1787, veniturile obținute de stat erau în comitatul Caraș de 76 622 fl. 3 2/8 cr., în vreme ce în comitatul Timiș ele se ridicau la 719 567 fl. 39 1/2 cr.

În Granița Militară Bănățeană, pierderile înregistrate în cele 195 de sate și orașe cu o populație de circa 130 000 de locuitori s-au dovedit a fi mult mai dramatice. 60 de biserici ortodoxe și 7 biserici catolice, o mănăstire ortodoxă și 4 mănăstiri catolice, 15 școli germane, 40 de școli “naționale” (românești sau sârbești) din sate, 6 936 de case, 10 mori cu cai și peste 200 de clădiri militare și civile au fost complet distruse. Alte 66 de biserici ortodoxe și 8 biserici catolice, o mănăstire catolică, 24 de școli germane, 26 de școli “naționale”, 14 244 de case, 36 de mori cu cai și peste 250 de clădiri militare și civile au fost avariate mai mult sau mai puțin. Peste 80% din toate pierderile materiale au afectat teritoriul Regimentului româno-iliric, aflat pe direcția principală de înaintare a armatei turcești. În bani, pierderile materiale în Granița Militară Bănățeană se cuvin estimate la mai multe milioane de florini austrieci.

Mult mai grave și mai dureroase au fost pierderile umane. În vreme ce numărul locuitorilor uciși de armata turcească nu poate fi estimat, izvoarele militare austriece

menționează că 7 910 locuitori din Granița Militară Bănățeană (90,29 % dintre aceștia de pe teritoriul Regimentului româno-iliric) – adică 1 362 de bărbați, 2 014 femei, 2 210 băieți și 2 324 fete – au fost luați în robie în Imperiul otoman. Acestea sunt, desigur, cifre subestimate, numărul real trebuind să fie socotit la în jur de 10 000 de robi, adică în jur de 7,50 % din întreaga populație a Graniței Militare Bănățene. Între 20 000 și 40 000 de locuitori au fost siliți să fugă în căutare de refugiu – în multe situații pentru o jumătate de an – în zonele învecinate (comitatele Timiș și Arad) sau chiar în Ungaria.

DESPRE UN BOIER MOLDOVEAN (IANCU ISTRATI) ȘI DESPRE BIBLIOTECA SA ȘI CITITORII EI, LA 1840

Petronel Zahariuc

Rezumat. Pe drumul modernizării societății românești, al cărei ritm a crescut în prima jumătate a secolului al XIX-lea, sunt oameni și fapte despre care încă se mai poate vorbi, chiar dacă oamenii nu au fost dintre corifeii mișcărilor revoluționare de la 1821 sau 1848 și chiar dacă faptele lor nu au contribuit decisiv la schimbările din Moldova și din Țara Românească. Prin acest articol, am reconstituit biografia unui boier moldovean, Iancu Istrati, pe temeiul arhivei sale păstrate la Arhivele Naționale din București și a altor documente ale vremii. Dintre faptele boierului de la Călimănești (ținutul Tutova), care demonstrează practic cum s-a modernizat societatea românească în cele două decenii ce au urmat reinstaurării domniilor pământene la 1821 în Țările Române, am ales: biblioteca, cu cercetarea inventarului și cu descoperirea unora dintre cititorii ei; educația copiilor, cu încercarea de a trimite un băiat la Academia Militară din Sankt-Petersburg și cu prezentarea unor frânturi din învățătura la pension a acestora; administrarea averii, cu măsurile moderne luate pentru sporirea ei și cu înfățișarea succintă a inventarului unei case boierești; legăturile cu membrii importanți ai familiei: cu frații, Nicolae Istrati, scriitor și om politic, și Meletie Istrati, egumen al mănăstirii Slatina și episcop de Huși, și cu cumnatul, Vasile Adamachi, negustor, boier și mare binefăcător al Academiei Române.

“PRIMA COMPANIE AUSTRIACĂ DE NAVIGAȚIE CU PIROSCAFE PE DUNĂRE” ÎN PORTURILE ROMÂNEȘTI (1829–1938)

Cristian Constantin

Rezumat. Perioada cuprinsă între Tratatul de la Adrianopol și cel de-al Doilea Război Mondial, excluzând unele perioade de întrerupere, a fost una favorabilă dezvoltării navigației dunărene în spațiul românesc. Comerțul internațional al hinterlandului danubian, derulat în proporție însemnată prin intermediul companiilor de navigație străine, a fost caracterizat, pe parcursul secolului al XIX-lea, de un război diplomatic între cancelariile marilor puteri europene. În al doilea pătrar al secolului al XIX-lea, rusofobia întreținută la nivel internațional de cabinetele de la Londra era o temă la fel de arzătoare pentru opinia publică precum combaterea oricărei forme de epidemii declanșate la nivel european.

Antreprenorii britanici John Andrews și Joseph Prichard au obținut în anul 1829 un privilegiu exclusiv prin care li se permitea navigația pe fluviu, pe o durată de trei ani, cu ajutorul vaselor acționate de motoare cu aburi. În acest context a apărut “Prima companie austriacă de navigație cu piroscafe pe Dunăre” (*Erste österreichische Donau Dampfschiffahrts Gesellschaft – D.D.S.G.*). În septembrie 1830, vaporul “Francisc I” și-a făcut călătoria de încercare de la

Viena la Pesta, revoluționând transporturilor europene. Curând, introducerea unui serviciu regulat de navigație între Viena și Constantinopol avea să conecteze mult mai concret lumea orientală la realitățile occidentale ale secolului nașunilor.

În realizarea studiului de față am utilizat, dincolo de o serie de lucrări editate cu preponderență în Occident, documente inedite conservate la Arhiva Diplomatică a Ministerului de Externe al României din București în fondul *Problema 68 (Societăți de navigație fluvială, maritimă, aeriană: române și străine)*. Oricât de exotică și captivantă ar părea tema, atragem atenția cititorilor că nu vom insista pe reluarea unor informații deja arhicunoscute despre viața și sociabilitatea la bordul vaselor care au navigat pe Dunăre de-a lungul veacului al XIX-lea.

TIMIȘOARA ÎN PERIOADA BELLE ÉPOQUE: BALURI ȘI DIVERTISMENT ÎN SFERA PUBLICĂ

Daniela Stanciu-Păscărița

Abstract. Studiul de față sondează aspecte de viață cotidiană din Timișoara începutului de secol XX. Urmărind loisirul timișorean din perioada Belle Époque pe baza presei și a memorialisticii, studiul este o radiografiere a balurilor și seratelor dansante, propunându-și să analizeze viața cotidiană a “celor lipsiți de nume”. Sunt surprinse funcțiile balurilor înainte și în timpul Marelui Război, prin reliefarea diferitelor etape: de la organizare, la anunțurile din presă ale evenimentului, ținutele purtate, dansurile dansate, până la calendarul balului. Orașul de pe Bega era un cadru cosmopolit al divertisemtnului, diferitele etnii participând împreună la astfel de distracții. Mai mult decât atât, codul comportamental juca un rol important, actorii sociali căutând să se încadreze prin vestimentație și etichetă, în normele dictate de modelul urban. Întrebarea de cercetare de la care a pornit ideea studiului, este: Cum a modificat Primul Război Mondial divertismentul la Timișoara? Ziarul de limbă germană *Temesvárer Zeitung* a fost revelator în acest sens, în presă fiind publicate anunțurile balurilor și cronicile de bal, care permit cercetătorului o incursiune în viața socială a Timișoarei la început de secol XX.

ASPECTE DIN VIAȚA TRĂITĂ DE SOLDAȚII DIN ARMATA AUSTRO-UNGARĂ ÎN TIMPUL “MARELUI RĂZBOI”

Paula Virag

Rezumat. Pictorul sătmărean Aurel Popp a participat la conflictele militare desfășurate pe frontul italian între anii 1915 și 1916, ca membru al regimentului din Debrecen, parte componentă a Diviziei a 20-a Honvezi. În toată această perioadă a încercat să-i transmită soției sale știri despre el, despre evenimentele la care a participat, despre locurile prin care a trecut cu unitatea sa.

Lucrarea de față are ca principale surse cele trei scrisori ale pictorului adresate soției sale, Madzsar Irén, scrisori păstrate în colecția Muzeului Județean Satu Mare. Conținutul lor seamănă cu un jurnal de război, autorul începând să scrie imediat după expedierea ultimei scrisori, notând gândurile și frământările sale, dar și evenimentele petrecute de la momentul încheierii epistolei anterioare până la expedierea celei noi. Astfel, din rândurile lor aflăm informații despre regiunile prin care trece împreună cu unitatea sa, atmosfera de pe linia frontului, din tranșee, dar și despre activitățile din spatele frontului. Evenimentele sunt redată prin viziunea artistului plastic, descriind cu multă finețe și simț al umorului situațiile inedite pe care le-a trăit.

PE URMELE GENERAȚIEI MARII UNIRI.
CORNEL LUȚAI (1889-1968) – PRIMAR AL ARADULUI.
REPERE BIOGRAFICE

Felicia Aneta Oarcea

Rezumat. Exponent al generației Marii Uniri, dr. Cornel Luțai (1889-1968), născut în localitatea Nădlac din județul Arad, și-a desăvârșit cariera profesională în domeniul dreptului, obținând titlul de doctor la Cluj, în 18 noiembrie 1911. După finalizarea studiilor, s-a înscris ca avocat stagiar la Camera Avocaților din Szeged (1 iunie 1911-12 martie 1912), apoi s-a transferat la Camera Avocaților din Arad, făcând stagiatura în cancelariile avocaților Nemet János și Iustin Marșieu, până în 1 iulie 1914. Invitat să participe la Adunarea de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918, s-a implicat activ în viața politico-administrativă a Aradului. Ajuns primar între anii 1928-1931, el a modernizat transportul urban, a înfrumusețat centru Aradului, a alipit comunele învecinate, a sprijinit viața culturală, a susținut financiar tinerii merituoși. Vremurile comuniste nu l-au scutit de naționalizare.

Spirit vizionar, intelectual de seamă, avocatul dr. Cornel Luțai a fost un reformator al epocii sale, care a clădit întreaga carieră cu multă trudă și perseverență. Asemeni tuturor celor din generația Unirii, a țesut în jurul său o poveste demnă de urmat.

ASPECTE PRIVIND RELAȚIILE ROMÂNIEI CU IUGOSLAVIA ÎN TIMPUL
GUVERNĂRII IORGA-ARGETOIANU (APRILIE 1931-MAI 1932): RELAȚIILE
DIPLOMATICE

Eusebiu Narai

Rezumat. Raporturile diplomatice ale perioadei 1931-1932, reflectate în paginile cotidianului *Vestul*, constau în câteva acțiuni definitorii ale diverselor cabinete care s-au perindat la conducerea României, axate pe menținerea statu-quo-ului în zonă și pe perpetuarea unor bune raporturi cu vecinii săi, cu precădere Iugoslavia și Cehoslovacia, parteneri în cadrul Miciei Înțelegeri: conferințe ale Miciei Antante, inclusiv reuniuni informale ale miniștrilor de externe și ale reprezentanților presei; conflictul diplomatic româno-german, determinat de lipsa de tactică a cabinetului Iorga; întâlnirile frecvente dintre suveranii României și Iugoslaviei, determinate de relațiile de rudenie; contracararea unor tentative de apropiere italo-cehoslovacă și, respectiv, italo-iugoslavă, cu scopul (neanunțat, desigur) de slăbire a Miciei Înțelegeri și de subminare a influenței franceze în această parte a continentului; promovarea intereselor minorității românești din Iugoslavia, în baza relațiilor bilaterale româno-iugoslave; opoziția fățișă a Miciei Înțelegeri față de posibila revenire a Habsburgilor pe tronul Ungariei sau chiar al unei Austrii independente, fără nicio legătură cu Germania; preocupările statelor din Mica Antantă față de planurile expansioniste germane în răsăritul continentului, care vizau, într-o primă etapă, Austria; îngrijorarea stărnită, în cadrul Miciei Antante, de întărirea alianței dintre cele două state destul de marginalizate după Primul Război Mondial (Germania și Uniunea Sovietică); aprobarea planului francez Herriot-Boncour în problema dezarmării, ce cuprindea toate elementele esențiale ale securității internaționale, precum și respingerea ideii de revizuire a tratatelor de pace, de către statele Miciei Antante; monitorizarea legăturilor diplomatice germano-maghiare și maghiaro-franceze; eforturile depuse de diplomația iugoslavă și română

în vederea apropierei Bulgariei de Mica Înțelegere și, eventual, cooptarea sa în noua alianță în curs de constituire, Antanta Balcanică etc.

În concluzie, cotidianul *Vestul* – considerat, de mulți bănațeni, drept un far călăuzitor, un model moral de prezentare a realității – surprinde complexe raporturi din cadrul Micii Înțelegeri, cu suișuri și coborâșuri, în mod destul de obiectiv, dărâmând mituri sau imagini contrafăcute ale unor lideri și promovând bănațenismul, ca parte integrantă a românismului.

LEGISLAȚIE ȘI MORAVURI ÎN REȘIȚA INTERBELICĂ

Minodora Damian

Rezumat. Prostițuția era considerată un aspect social localizat la limita firavă dintre moravuri și necesități fiziologice, ce emana o delicată controversă, dezbătută prin tematici care atingeau anumite principii socio-religioase, fiind considerată vinovată de zdruncinarea mitului familiei heterosexuale, apărută fie din necesitatea satisfacerii unor nevoi pecuniare ori pur și simplu dintr-o deviație comportamentală.

Modul de viață dezorganizat, insalubru în cele mai dese cazuri, din timpul și după Primul Război Mondial, manifestat în special de populația rurală, au fost cauzele ce au pricinuit răspândirea unor maladii contagioase de tip veneric, ce puteau afecta iminent curba mortalității spre un trend ascendent.

Coroborat cu absorbția imensă de capital uman, urmare a unei puternice dezvoltări economice, fapt ce a generat modificări substanțiale în configurația demografică din arealul reșițean, urbanizarea și industrializarea masivă din mediile metalurgice au condus implicit spre o convergență a unor facțiuni sociale menite să exploateze instinctele primare ale clasei muncitoare, în beneficiul obținerii de foloase materiale.

Statisticile interbelice cărășene relevă existența a doi deținători de proprietăți imobiliare în Reșița, unde era recunoscută practicarea frecventă a actelor de moravuri ușoare. Familia Francisc și Roza Crăciun precum și Iuliu Bocor dețineau locații în a căror proximitate se vehicula ipoteza desfășurării activităților de prostițuție infantilă și a traficului de carne vie. Foametea și subzistența impregnate în cotidianul primului război mondial constituie urmările conflictelor armate, ce au contribuit la zdruncinarea moralității în societatea interbelică, pricinuind astfel și facilitarea apariției bolilor venerice.

În virtutea menținerii prostițuției într-un mediu restrictiv, care să nu permită perpetuări maligne, susținute și de un cadru legal bine articulat, autoritățile locale au întreprins acțiuni ce vizau activitatea curentă desfășurată în Reșița interbelică, cu scopul de a eradica orice tentativă de răspândire a consecințelor nefaste derivate din sfera plăcerilor carnale, oferite în scopuri mercantile.

În consecință, abordarea acestei controversate și îndelung dezbătute teme, aduce în discuție prostițuția odată ca element antitetice în raport cu componentele sociale, medicale și chiar religioase ale societății, iar pe de altă parte ca o rezultată a unui conglomerat de factori izvorâți din instinctul primar al supraviețuirii.

CORESPONDENȚA ÎN LIMBA ROMÂNĂ DINTRE TRAIAN VUIA ȘI MIHAI ȘERBAN

Livia Ardelean

Rezumat. Relația de prietenie dintre Mihai Șerban, una dintre marile personalități transilvănene interbelice, și inginerul Traian Vuia, cultivată de-a lungul câtorva decenii, reiese cu claritate din corespondența în limba română purtată de cei doi. Scrisorile originale, păstrate în arhiva familiei Șerban, ne oferă informații despre modul în care Traian Vuia a încercat să-și pună în practică invențiile sale, motorul și generatorul cu aburi, atât în domeniul căilor ferate, precum și în alte ramuri industriale cum ar fi construcția de avioane, apelând la bunele relații de prietenie cu compatrioții săi.

ACTIVITATEA PRIMĂRIEI MUNICIPIULUI TIMIȘOARA ÎN VREME DE RĂZBOI (ANUL 1941)

Vasile Rămneanțu

Rezumat. Evenimentele politico-militare din anii 1940-1941 (cedările teritoriale urmate de instaurarea în România a unui regim dictatorial) au avut urmări serioase și asupra Primăriei municipiului Timișoara, care a trebuit să-și desfășoare activitatea într-un cadru legislativ nou, ce se evidențiază printr-o centralizare evidentă.

În condițiile izbucnirii celui de-al doilea război mondial și apoi a intrării României în conflagrația mondială, bugetul Primăriei Timișoara pe anul 1941 a fost unul de criză, mai mic față de anul precedent, conducerea municipiului trebuind să acopere cheltuielile în urma plasării în capitala Banatului a unor importante instituții culturale și universitare refugiate din Cluj, precum Teatrul Național și Opera Română din Cluj, Facultatea de Științe a Universității Regele Ferdinand I, Școala de subingineri electro-mecanici din Cluj etc.

Totodată, din bugetul Primăriei au fost alocate importante fonduri pentru întreținerea numeroșilor refugiați din teritoriile pierdute din Transilvania și Dobrogea (printre care și elevi, studenți) dar și a militarilor germani prezenți în România, respectiv în Timișoara, în urma înțelegerilor dintre guvernele României și Germaniei.

Toate aceste cheltuieli suplimentare au determinat alocarea unor fonduri diminuate pentru unele instituții culturale din Timișoara, precum Muzeul Banatului, Biblioteca municipală sau pentru alte activități.

În plan edilitar, Serviciul Tehnic comunal a construit în cursul anului 1941 noi străzi, a executat lucrări de nivelări, a întreținut unele instituții publice, iar Horticultura comunală a realizat noi plantări folosind exclusiv puieți din pepiniera proprie.

Factorii de decizie din Primăria municipiului Timișoara au acordat o atenție deosebită întocmirii unui nou Regulament de construcții, care trebuia să țină cont de necesitatea dezvoltării comerțului și industriei, dar care urma să ia în considerare și realitățile geografice ale Timișoarei. Din păcate lucrările pentru realizarea noului plan nu au putut fi demarate în anul pe care îl analizăm din cauza lipsei specialiștilor, concentrați. Acest fapt a fost resimțit și în celelalte compartimente ale Primăriei, cât și la nivelul întreprinderilor acesteia.

În 1941 se constata faptul că în oraș curățenia lăsa de dorit din diverse cauze precum lipsa de spirit civic din parte locuitorilor, a coșurilor de gunoi, a personalului serviciului în cauză, a utilajelor mecanizate care nu puteau fi procurate datorită lipsei de fonduri.

Primăria deținea în continuare o serie de întreprinderi și instituții, o bună parte a acestora fiind grupate în cadrul Regiei publice comerciale “Stabilimentele economice ale municipiului Timișoara (S.E.T.)”, care au trecut și ele în 1941 printr-o serie de dificultăți datorate bugetelor reduse, concentrărilor de personal, scumpirii materiilor prime etc.

În ciuda acestor greutăți, Cinematografele comunale (cu un patrimoniu mărit prin redeschiderea cinematografului Select și achiziționării cinematografului Scala), Abatorul,

Fabrica de gheață, Băile populare, Pompele funebre, Cariera de nisip, au înregistrat la sfârșitul anului beneficii.

O situația aparte s-a înregistrat la Lăptăria comunală, confruntată cu o criză majoră din cauza utilajelor învechite, inexistenței banilor pentru investiții, greutatea întâmpinate cu colectarea laptelui din mediul rural.

Avându-se în vedere importanța întreprinderii pentru aprovizionarea locuitorilor (în special ai celor săraci) și a instituțiilor sociale din orașul de pe Bega cu lapte și produse lactate, conducerile Primăriei și ale Regiei au decis arendarea Lăptăriei și după negocieri dificile aceasta a fost concesionată în vara lui 1941. Trebuie remarcat faptul că în timpul tratatelor factorii decizionali au susținut interesele întreprinderii și, implicit, ale Primăriei, precum și pe cele ale locuitorilor (în special a celor nevoiași) și ale instituțiilor sociale.

În ciuda greutăților evidente, conducerea Primăriei a alocat fonduri importante pentru ajutorarea populației sărace din oraș cu bani, hrană, îmbrăcăminte.

Totodată conducerea Primăriei a fost nevoită să se ocupe cu repartizarea de locuințe pentru refugiați, oferindu-le până când situația acestora s-a stabilizat adăposturi și mâncare gratuită.

În cursul anului 1941 problema plasării refugiaților în locuințe a fost aproape în întregime rezolvată și datorită eforturilor Primăriei municipiului Timișoara, în continuare municipiul acordând ajutoare în bani, haine, hrană etc. refugiaților nevoiași.

Totodată, Primăria a acordat subvenții instituțiilor culturale locale cât și celor aflate în refugiu (în acest sens Teatrul Național și Opera Română din Cluj au primit gratuit clădirea Teatrului comunal pentru a-și desfășura activitatea), școlilor din învățământul preuniversitar, universitar și profesional, diferitelor culte religioase.

Putem conchide astfel că în ciuda situației dificile, datorată în primul rând războiului, Primăria municipiului Timișoara a reușit să se achite în anul 1941, în bună parte, de sarcinile pe care le-a avut, menținând astfel Timișoara printre orașele importante ale României.

EVOLUȚIA STATISTICĂ ȘI ORGANIZATORICĂ A ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SUPERIOR ECONOMIC ÎN PERIOADA 1975-1989

Valentin Maier

Rezumat. Învățământul în timpul dictaturii comuniste s-a aflat în atenția liderilor politici pentru că era considerat important în construirea unei societăți noi și a unui om nou, adaptat noului context și, mai ales, viitoarelor obiective stabilite. Pregătirea forței de muncă necesară economiei românești era realizată în principal prin intermediul învățământului, mai ales prin dezvoltarea învățământului superior. El trebuia să fie în pas cu evoluția tehnologiei, modernizarea în general a societății românești, dar și cu primarele politice ale vremii, și astfel să formeze specialiști adecvați ca pregătire și ca număr. Este și cazul învățământului superior economic. Absolvenții săi erau cei care conduceau economia “din teren”. Au fost formați economiști în diverse specializări și într-un număr semnificativ.

În cuprinsul acestui articol, ne-am oprit în principal asupra evoluției statistice a învățământului superior economic pentru a prezenta date statistice inedite și defalcate pe mai mulți indicatori esențiali. Perioada analizată este doar cea cuprinsă între 1975 și 1989, pentru că în acești ani au fost disponibile date statistice detaliate, dar mai sunt și alte motive. Cei 15 ani analizați surprind atât dezvoltarea maximă a învățământului superior (economic) din punct de vedere cantitativ, cât și punctul său minim, arătând și cum a fost gestionată situația economică dificilă și, în general, a societății românești la finalul anilor 1980. Pe lângă reconstituirea statistică și analizarea datelor, a fost întrerpinsă și o incursiune în istoria

învățământului superior economic în acești ani, cu precădere analizând evoluția sa structurală, cu apel la documente de arhivă inedite și acte legislative care să permită înțelegerea contextualizată a evoluției statistice.

O CONTROVERSĂ ISTORIOGRAFICĂ ROMÂNNO-MAGHIARĂ ÎN ULTIMII ANI AI REGIMULUI COMUNIST (1986–1989)

Felician Velimirovici

Rezumat. Apelând la surse arhivistice inedite, la scrieri din epocă și la memoria unor martori direcți, articolul de față prezintă desfășurarea ultimei controverse istoriografice româno-maghiare care s-a petrecut în timpul regimului comunist, spre finele anilor 1980. Departe de a constitui o dezbatere științifică autentică, în cadrul căreia istoricii angajați ar fi fost animați de dorința de a ajunge la un consens sau la o înțelegere comună a trecutului, polemica pe care o analizez poartă amprenta apăsată a factorului politic, care a perceput istoria drept o afacere de stat, iar pe istorici, soldați angajați pe “frontul” ideologic.

VARIA

SATIRĂ SOCIALĂ ȘI MORALĂ CREȘTINĂ ÎN GRAFICA DE SECOL XVIII. STUDIU DE CAZ

Claudia M. Bonța

Rezumat. În lumea artistică din secolul al XVIII-lea, grafica satirică s-a impus atât prin valoarea intrinsecă, cât și prin conținutul moralizator, descriind într-o manieră satirică viciile societății, devenind un mijloc ingenios de educație prin artă. William Hogarth a impus un nou concept artistic: *modern moral subjects*, cicluri de picturi despre evoluția unor personaje, despre alegerile făcute în viață, despre comportament și caracter. Seria de gravuri aflate în patrimoniul Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca ilustrează din plin conceptul de grafică satirică, atribuit operei lui Hogarth, oferind lecții de morală într-o manieră total neașteptată.

CONSIDERAȚII ASUPRA UNUI EPISOD ÎN ISTORIA ȘI ARTA SECOLULUI XX: STUDIU DE CAZ – PALATUL CIOBANU DIN TIMIȘOARA

Mihaela Vlăsceanu

Rezumat. Redefinirea provinciei Banat în perioada interbelică a însemnat o reorientare către valorile tradiționale ce sunt exprimate în arta de sorginte europeană, stilul Secession și ultimele clădiri realizate în plin modernism. Palatul Ciobanu din Timișoara este un caz aparte prin definirea identității și promovarea valorilor tradiționale în plan vizual prin intermediul basoreliefurilor de pe fațada realizată de Ferdinand Gallas. Tema țăranului român atestă cu elocvență didactică apartenența comanditarului: avocat Pompiliu Ciobanu la mediul românesc, activ participant la Marea Unire din 1918 și susținător al cauzei afirmării naționale. Pe locul liber rămas după dărâmarea cetății fortificate Vauban, în primul deceniu al secolului XX se

ridică palate emblematice pentru comanditari și mediul lor etnic și cultural. Un astfel de palat cu valoare identitară este și palatul Ciobanu construit între 1924-1926 de către arhitectul Mathias Hubert.

NARAȚIUNILE IDENTITĂȚII: REPREZENTĂRI ALE INDIEI ÎN MENTALUL ROMILOR DIN ROMÂNIA

Sînziana Preda

Rezumat. Reconfigurarea, redescoperirea identității etnice a romilor în România postdecembristă a pus în discuție și imaginea Indiei, ca spațiu de străveche origine. Reprezentările acesteia, în viziunea membrilor diverselor neamuri de țigani, constituie obiectul prezentei cercetării, care exploatează interviuri realizate sub egida primului proiect de istorie orală dedicat romilor din țara noastră.

PORAIMOS ÎN BANAT. O CERCETARE FUNDAMENTALĂ ASUPRA HOLOCAUSTULUI ROMILOR ÎN JUDEȚELE CARAȘ, SEVERIN, TIMIȘ-TORONTAL ȘI ARAD (1939-1945)

Cristian Rudolf

Rezumat. Formarea statelor naționale din Centrul și Sud- Estul bătrânului continent ca urmare a disoluției Puterilor Centrale la finele Primului Război Mondial a dat prilej de afirmare a identității colective exprimate de o serie de grupuri lingvistice, culturale și etnice diferite de cele majoritare de pe anumite areale geografice. Marile Puteri, adevărate structuri eteroclite sub aspect lingvistic și confesional, încercaseră fără succes crearea unei identități supranaționale prin eliminarea sau, în cel mai bun caz, prin nivelarea elementelor distincte ale germanilor, cehilor, slovacilor, croaților, slovenilor, polonezilor, românilor, finlandezilor, fără a uita desigur de popoarele baltice.

De obicei oamenii reacționează puternic, în sens pozitiv sau negativ la ceea ce percep a fi drept diferit. De prea puține ori rămân indiferenți. Una din reacțiile negative este cea de angoasă. Teama de alteritate, de concetățenii diferiți sub aspect cultural, lingvistic și religios de grupul majoritar poate fi compensată prin explorare și experimentare, prin acceptarea și îmbrățișarea diferențelor. Puterea cuvintelor și cea a gândurilor sunt probabil cele mai mari forțe existente pentru oameni prin impactul de lungă durată pe care îl pot avea asupra indivizilor dar și a comunităților.

Scopul nazismului era exterminarea tuturor evreilor din Europa. Urmau pe listă țiganii și sectele neoprotestante. În aceste condiții, simpla supraviețuire a evreilor reprezenta o formă de rezistență. În România, rezistența a avut un relativ succes. Un procent relativ important din comunitatea evreiască și țigănească din România a supraviețuit Holocaustului.

MOARTEA TRADIȚIONALĂ ÎN FILMUL ROMÂNESC

Mihaela Grancea

Rezumat. În cultura română, reprezentarea morții este dominată de tradiția populară. Astfel, ne explicăm de ce moartea tradițională este, în toate investigațiile interdisciplinare, un subiect de analiză de “lungă durată”. Tradiții thanatice, expresii culturale, prezența morții ca entitate, moartea valorizatoare, dar și destrămarea tradițiilor legate de ritul funerar au fost surprinse, sperăm noi, în această scurtă analiză.

DINAMICA OBICEIURILOR DE CRĂCIUN ÎN BANAT. STUDIU DE CAZ REALIZAT ÎNTR-UN CENTRU URBAN - TIMIȘOARA

Ileana Simona Dabu

Rezumat. Sărbătoarea este atât un prilej de comemorare, prin ritualul bisericii, cât și unul de celebrare, prin obiceiul popular. Acestea două, adică sacrul și profanul, îmbinate alcătuiesc o sărbătoare încărcată de ritualuri, credințe, tradiții, care o transformă într-o ceremonie colectivă. Sărbătoarea Crăciunului comportă semnificative schimbări în cadrul societății axate pe consumatorism. Crăciunul a dobândit în ultimii ani și statutul de obiect de consum, dezvoltându-se într-o adevărată industrie și la noi în țară. Astfel, vom putea observa comercianți care ajung să-și promoveze produsul sub imaginea Crăciunului, având drept scop îmbunătățirea situației financiare.

Mulți copii asociază sărbătoarea Crăciunului cu Moș Crăciun și nu cu Nașterea lui Iisus Hristos. Din această cauză există posibilitatea ca tinerii de azi și în special cei din mediul urban să nu cunoască obiceiurile de Crăciun pe care copiii de altă dată le practicau și nici să valorizeze sărbătoarea.